

smiles for those with fear of being laughed at”; “Duchenne’i naeratuse erinevused gelotofoobiaga inimestel”), Maria Goeth (“*Humour in Music*”; “Huumor muusikas”) ja Bastian Mayerhofer (“*Cognitive processes during belief revision in garden-path jokes: An ERP study*”; “Kognitiivsed protsessid arvamise ümberhindamisel “teeraja-naljade” puhul: ERP (endoskoopiline retrograadne pankreatograafia) uuring”).

Vähene aeg, mis loengutest üle jäi, kulus kultuuriüritustele, mille hulgas oli sel aastal avavastuvõtt (loengutega professor Willibald Ruchilt ja Peeter Tulvistelt ning kavaga folklooriansamblilt *Liinatsuraq*), püstijalakometi õhtu etteastetega professionaalsetelt koomikutelt ja suvekooli delegaatidelt, linnaekskursioon, pidulik õhtusöök botaanikaaias, ning kesköine lodjasõit Emajõel. ISS11 toimumine sai võimalikuks tänu mitmete fondide ja institutsioonide toetusele (kelle hulka kuulusid Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurkapital, Tartu Kultuurikapital, Saksamaa suursaatkond, Saksa kultuuriinstituut, Tartu linnavalitsus jt). Järgmine suvekool, ISS12, leiab aset Savonlinnas, Soomes, korraldajateks professor Seppo Knuuttila ja professor Pirjo Nuuttinen (vt ka <http://www.humoursummerschool.org/12/>).

Liisi Laineste

Eestlased Kanadas ja Siberis

Siberi eestlaste tutvustamispäeval Torontos

Siberi eestlaste uurijana olen viimase 20 aasta jooksul ikka ja jälle, seljakott seljas, Siberi poole teele asunud. Tänavu sügisel aga oli mul asja hoopis Kanada eestlaste suurimasse keskusse Torontosse. Põhjuse selleks andsid aga ikka Siberi eestlased.

Viimaste aastate vältel olen Eestis osalenud väliseesti arhiivide töörühmas, ning alates MTÜ Baltic Heritage Networki (BaltHerNet) asutamisest 2008. aasta algul lõõnud kaasa ka selle töös. Nende raames korraldatud väliseesti suvekoolid ja konverentsid on olnud ühendavaks lülilik maailma eri paikades elavaile rahvuskaslastele, eesti kultuurist ja ajaloost huvitatuile. Rootsi, Ameerika, Austraalia jt maade eestlastega suheldes sai mulle selgeks, et nad ei tea oma idapoolsetest rahvuskaslastest suurt midagi. Ja muidugi on teadmatus vastastikune. Aga huvi oli tärpanud. Võrumaal, Kokel 2007. aasta väliseesti suvekoolis, kus pidasin ettekande Siberi eestlastest, esitati mulle veel järgnevatelgi päevadel siberlaste elu ja käekäigu kohta hulgaliselt küsimusi.

Tõepoolest, Venemaal, sealhulgas ka Siberis sündinud eestlasi, kes said väliseestlase staatuse alles paarkümmend aastat tagasi Eesti Vabariigi taastamise järel, ei tundnud kuigivõrd ka kodueestlased (vt Korb 2008: 40–41, Korb 2002: 150–151). Venemaalt vahetult Teise maailmasõja järel või ka hiljem Eestisse elama asunud, enamjaolt 19. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi alguseni väljarännanute järglased, püüdsid ise Eestis pigem oma päritolu varjata (vt Korb 2010: 334–335). Ei

saagi eeldada, et mujal maailmas elavad eestlased oma idapoolsete rahvuskaaslaste käekäiguga kursis oleksid. 1940. aastail Läände põgenenud eestlased aga jagunesid üldjuhul kahte leeri: need, kes suhtlesid okupeeritud Eestis elavate sugulastega ning need, kes vältisid isegi kokkupuutumist oma sugulastel külas käinud kaasmaalastega, pidades neid kommunistide käsilasteks (vt nt Kõiva 2003: 75–76).

Taastatud Eesti Vabariigi algusaegadel oli kodueestlaste huvi loomulikult suunatud Läänes elavatele rahvuskaaslastele, sealtpoolt tehti omakorda tutvumisreise Eestisse. Idapoolsed eestlased on huviorbiiti tõusnud viimasel kümnendil, seda ehk veidi ka Eesti Rahvaluule Arhiivi Siberi uurimismatkade ning nende põhjal valminud uurimuste, populaarteaduslike väljaannete, filmide ja näituste toel.

Siberis elas 2002. aastal veel umbes 11 400 eestlast. Eesti külakogukondi, osa neist päris väikesed, oli seal 20. ja 21. sajandi vahetusel alles umbes 40. Neist vanimad, tsaarivalitsuse ajal väljasaadetutest alguse saanud Siberi eestlaste kogukonnad, on püsinud 150–200 aastat, väljarännanute asutatud küladel on nüüdseks täitunud aastaid sada või veidi enam. Tänapäeval leiame üksjagu eestlasi ka Siberi linnadest, kuid sealsete külade elanikkond vananeb ja väheneb kiiresti.

2008. aasta lõpul valmis Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Kunstiakadeemia ühistööna mahukas näitus “Siberi eestlased”, koostajad Anu Korb ja Kadri Viires. Sellele eelnes Eesti Kunstiakadeemia 30. soome-ugri uurimisreis, mis viis tudengid Siberi eestlaste juurde. Soovitasin välitööde organisaatorile ja juhile Kadri Viiresele külastada Krasnojarski krai lõunaosas asuvaid Ülem-Suetukki ja Ülem-Bulankat. Kõigist soome-ugri uurimisreisidest on kunstiakadeemia tudengeil valminud näitused. Sedakorda aga tekkis meil idee koostada suur ühishäitus, mis hõlmaks ka Eesti Rahvaluule Arhiivi varasemaid kogumiskäike. Esimene näitus Siberi eestlastest (koostaja Mari-Ann Rimmel) oli valminud 1997. aasta sügisel, kuid sestpeale on hulgaliselt lisandunud nii pildi- kui ka muud materjali.

Meie näituse koostamist toetasid Eesti Kultuurkapital ja kultuuriministerium, eksponeerimispinna leidsime Tartu Ülikooli ajaloo muuseumis, Narva Muuseumis, Võru raamatukogus (väiksemas mahus) ning 2009. aastal ka Eesti Kirjandusmuuseumi saalis, kus samal ajal toimus BaltHerNeti konverents. 2010. aasta kevadel õnnestus toimetada näitus “Siberi eestlased” Venemaale Krasnojarski linna, kusjuures suureks abiks oli Eesti Vabariigi Suursaatkond Moskvas. Seda eksponeeriti Krasnojarski krai Teadusraamatukogu väliskirjanduse osakonnas ning hiljem Siberi setude asualal Haida külas (vn Haidak). Juba näituseprojekti kirjutades pidasime silmas võimalust, et näitus võiks jõuda ka Eestist väljapoole, tutvustamaks Siberi eestlasi nii idas kui ka läänes.

Kanada suurim linn Toronto tundus olevat Siberi näituse eksponeerimispaigana hea valik. 2006. aasta rahvaloenduse andmetel elas Kanadas 23 930 eestlast, neist umbes pooled Torontos või selle lähistel. Esimesed eesti asukad Kanadas olid aga sarnaselt Siberisse rännanud eestlastega põlluharijad, kes otsisid oma maad ja vabamat elu ning leidsid selle Lõuna-Albertas (Eestlased Kanadas 1975, Freedom... 2010: 14–38). Esimesed Kanada eesti kogukonnad olid väikesed ning polnud seetõttu jätkusuutlikud. Alles Teise maailmasõja järgsete põgenemistega jõudis Kanadasse suuremal arvul eestlasi, Eesti taasiseseisvumise eel ja järel on neid aina lisandunud (Mürk 2010: 342–343): õppima, tööle, niisama uudistama. Toronto, paljurahvuseline, põhiliselt ingliskeelne enam kui viie miljoni elanikuga linn, on tänaseks kujunenud

suurimaks väliseesti keskuseks. Siin on eestlastel näiteks Eesti Maja, Tartu kolledž (College), Eesti pank, kaks luteri kogudust, kultuuriklubid ja -ühendused, nädalaleht *Eesti Elu*. Viimane informeerib Toronto eestlasi eelseisvatest kultuurisündmustest ning avaldab operatiivselt kirjutisi toimunud ürituste kohta.

Väliseesti arhiivide töörühma ja BaltHerNeti eestvedaja Piret Noorhani on viimased kaks aastat töötanud Toronto Tartu kolledži eesti õppetöö keskuse peaarhiivarina. Kavas on välja ehitada Väliseesti Muuseum (VEMU), algatajaks kolledži esimene president, hea ärivaistuga Elmar Tampõld. Sealsed arhiiviruumid on nüüdseks remonditud, saali ja koridoridesse jäi suur väljapanekuteks sobiv pind. Näitusi on olnud juba üksjagu. Nii tekkis Piretil mõte, et kujunduslikult ja teostuselt suurepärase näitus "Siberi eestlased" võiks jõuda ka Torontosse ning sealt edasi teistesse Kanada keskustesse. Muidugi olime Kadriaga rõõmuga pari ning asusime tegutsema. Kõigepealt tuli näitus Venemaalt tagasi saada, meil puudusid ka ingliskeelsed tekstibännerid ja fotoallkirjad. Nende, ka uute näitusebuklettide trükiks tuli esmalt raha küsida. Abi saime Eesti Kultuurkapitalilt, Toronto Tartu kolledžilt ning Eesti Sihtkapitalilt Kanadas.

Vahepeal tekkis arusaamatusest ka tõrkeid: nimelt arvasid Kanada eestlased üsna üldiselt, et näitusega "Siberi eestlased" avaneb nende ees eestlaste Siberisse küüditamise lugu. Oldi üksjagu pettunud, kui kuuldi, et näitus räägib peamiselt oma maa saamise lootuses väljarännanute järglastest. Tekkis kahtlus, kas näitust, mis pole otseselt eestlaste kannatuslugu, üldse kohapeale tahetakse. Muide, Siberi eestlased ise liigitavad vähesed Teise maailmasõja päevist või küüditamise tagajärjel Siberi küladesse jäänud eestlased kindlalt Eestimaa eestlaste hulka. Siberi eestlase nimetuse pälvivad vaid Siberis sündinud ja põlvkondade vältel seal elanud. Siberist sõjajärgsel perioodil Eestimaale ümberasunud määratlevad end sageli ikka Siberi eestlastena.

Õnneks olin 2010. aasta lõpul valmis saanud Eesti asunduste sarja kuuluva raamatu *Siberi eestlaste elud ja lood*, mis tugineb Siberist tagasiöördunud eestlaste mälestustele ning toob üsna hästi välja ka Siberisse rännanute kannatusloo (enamlaste riigipööre, Venemaa kodusõda, repressioonid, kollektiviseerimine jm). Saatsin raamatu Torontosse ja jäin ootama edasist reaktsiooni. Kanada eestlaste ajalehes *Eesti Elu* ilmus Eerik Purje sulest raamatu tutvustus "Siberi siledam pale". Sellega oli Siberi eestlaste tutvustamine Torontos alanud.

Näituseteksti täiendamisel pidasin silmas potentsiaalseid vaatajaid, püüdsin Pireti soovitusel lähtuda Kanada eestlaste mõttemallist. Piret leidis õnneks kanada-eestlasest inglise keele toimetaja Alliki Arro, kellele olen väga tänulik. Kui bännerid trükitud said, oli firma AEC Logistics lahkesti nõus saadetise Kanadasse toimetama, kuid tolliformaalsustega nemad ei tegelenud. Paraku polnud asjaajamine Kanada tollis just lihtne, Piretit aitas tõhusalt Tartu kolledži raamatupidaja Linda Karuks.

Ise jõudsin pungil täis reisikotiga kohale umbes nädalajagu enne Siberi ürituste algust ning see aeg kulus kiiresti. Näituse bukletid said valmis vaid paar päeva enne ärasõitu, seetõttu pidin paratamatult esimesed sada ise kaasa tassima. Seitsmetunnine ajavahe põhjustas esmalt unetust. Tükk tegemist oli näituse ülespanekuga: kitsad koridorid ei võimaldanud kaasasolevaid riputuskonkse kasutada, tekstid-pildid tuli panna tihedalt vastu seinu, kuid enamik kinnitusvahendeid ei sobinud sealsete krobelist seintega. Suureks abiks oli siinjuures stoiliselt rahulik, osavate kätega

Anu Korb näituse "Siberi eestlased" avamisel Torontos. Taavi Tamtiku foto 2011.

Taavi Tamtik. Meile Piretiga jäi eeskätt otustada, kuhu mingi foto või tekst panna. Kolm suurt pilti ja kõik eestikeelsed bännerid said esialgu saali ning see moodustas Siberi üritustele sobilikku fooni. Ingliskeelsed bännerid ja ülejäänud fotod mahutasime koridoridesse. Vitriinidesse seadsime mulle Siberist kingitud kindaid-kapakaid, saadetud kirju ja Siberi eestlaste teemal ilmunud raamatuid.

Näituse "Siberi eestlased" avamine oli planeeritud 17. septembrile, Tartu kolledži 41. hooaja avaüritusele. Eelmisel päeval otsisime praeguse kolledži presidendi Jaan Meriga Torontos vene poode, et katta võimalikult siberipärast kohvilauda. Toronto põhjaosast leidsimegi poekese European Food, all venekeelne kiri "Dobroo požalovat!" Oma-

vaheline suhtlus käis poes põhiliselt vene keeles ning saime kõik vajaliku: pelmeenid, hapukoor, leib, barankad, präänikud, vene kommid. Pirukad ürituse tarvis küpsetati Eesti Maja köögis, lisaks olin kaasa toonud pudeli ehtsat Siberi viina, mida Jaan Meri kohapeal soovijaile pisikesest pitsist pakkus.

Dr Vello Sootsi mälestusloengu eestlaste väljarändest pidas keeleteadlane dr Raimo Raag Uppsala ülikoolist. Minu loeng Siberi eestlaste küladest toimus pärast vaheaega, selleks ajaks oldi jõutud ka näitusega tutvuda. Näitus jääb mõneks ajaks kolledži ruumidesse ning peaks sealt jõudma suurema avalikkuse ette Robartsi raamatukokku, edaspidi ka mitmetesse teistesse Kanada ja Ameerika eestlaste keskustesse.

Nädala vältel toimus veelgi Siberi eestlasi tutvustavaid üritusi. Eesti Maja Kristallsaalis näitasime Andres Korjuse filmi "Võera maade sees" (Exitfilm, 2005). Filmi Siberi eestlaste elust (sel on õnneks ingliskeelsed subtiitrid) jälgisid ka eesti kooliõpilased, kelle hulgast sugugi mitte kõik end eesti keeles kindlalt ei tunne. Õpilased leidsid filmi lõppedes, et Siberi külaelu on neile harjumuspärasest väga erinev. Täiskasvanud aga esitasid nii palju küsimusi, et teist kaasasolnud filmi me vaadata ei jõudnudki.

Ühel pärastlõunal rääkisin Siberi eestlaste eludest ja lugudest ka Ehatare ja Eesti Kodu rahvale. Jutuajamine venis osalejate huvi ja küsimuste tõttu kavatsust peaaegu poole pikemaks. Enim suutsin Toronto eestlasi üllatada, kui rääkisin Siberi eestlaste piirkondlikest keeleerinevustest. Siberi eesti külad jagunevad laias laastus põhja- ja lõunaeesti keelseteks. Sealsed põhjaeestlased üldjuhul lõunaeestlaste keelt ei mõista ja muidugi ka vastupidi. Eestikeelset kooliharidust pole põhiosa praegu Siberis elavatest eestlastest saanud, sest rahvuskoolid suleti sundkorras 1937. aastal, varsti pärast enamlaste võimuletulekut keelustati ka usu- ja luteri usk oli ema-

keelega tihedalt seotud. Eestlaste etniline rühm setud aga kuuluvad ajalooliselt vene mõjusfääri, nad on olnud õigeusu kiriku liikmed ning erinevad seetõttu teistest Siberi eestlastest veelgi rohkem. Eesti Vabariigi taastamise järel oli väiksel riigil muidki muresid, väliseesti keeleõppele hakati tõsisemalt mõtlema alles kümnekond aasta hiljem. Paljude Siberi Eesti kogukondade jaoks oli juba liiga hilja – need kogukonnad vananevad kiiresti. Siberis õpetatakse praegu eesti keelt vaid suurimas Siberi eestlaste külakoolis Ülem-Suetukis ja keelekursuste raames Krasnojarski Eesti Seltsis. Toronto eestlastele Siberi eestlaste keeolukorda iseloomustades tõin esile Krasnojarski Eesti Seltsis (muide, see on ainuke ametlikult registreeritud eesti selts Siberis!) valitseva keerulise keelesituatsiooni. Nimelt elab Krasnojarski kraisis umbes neli tuhat eestlast, neist Krasnojarski linnas umbes tuhat. Põhiosa linnaeestlastest on sündinud mõnes eesti külas, kuid kraisis on nii põhja- kui lõunaeesti keelekasutusega külad, sealhulgas ka setu külad. Igal külal oli ja on praegugi oma keelepruuk, lõuna- ja põhjaeesti murdeerinevused takistavad naabrite keelest arusaamist. Nii väidavad Krasnojarski kraisis põhjaeesti keelekasutusega küladest pärit eestlased, et nad tahaksid osaleda eesti seltsi töös, kui seal saaks suhelda emakeeles. Paraku on seltsis enamuses võru ja setu keele valdajad ning paljud neist eesti kirjakeelt ei oska. Nii jääb omavaheliseks suhtluskeeleks tihtipeale vene keel. Suurlinnas Torontos võivad sünnipaiga murdejooned kellegi kõnes küll inimese päritolu reeta (nt hiidlased, saarlased), kuid need ei takista kindlasti eestikeelset suhtlemist.

Minule endale pakkus suurima elamuse kohaliku lugemisteatri Ilutuli etendus (selle kohta vt Vaike Rannu 2011) minu koostatud ja toimetatud raamatu *Siberi eestlaste elud ja lood* põhjal (Eesti Kirjandusmuuseum, 2010, lavastuse käsikiri Piret Noorhani). Piret oli valinud välja neli lugu ja mõnda neist teiste tekstide abil täiendanud. Osalesin ka ühes proovis ning aitasin CD-antoloogias "Siberi eestlaste laulud" plaatidelt tekstide vahele sobivaid laule ja laulukatkeid valida. Üks näitlejaist, Kanadas sündinud Ellen, polnud kunagi vene keelt õppinud. Paraku tuli just tema tekstis rohkesti ette vene keelest pärit sõnu ja kohanimesid. Proovis oli ta nende häälda-

Lugemisteatri Ilutuli etendus Tartu kolledži saalis. Osalised vasakult: Eda Oja, Ellen Valter, Piret Noorhani (lavastuse käsikiri), Merli Tamtik ja Eerik Purje. Taavi Tamtiku foto 2011.

misega üksjagu hädas, etenduse ajaks oli kõik perfektselt omandatud. Publikut silmas pidades lisati tekstis esinevatele vene sõnadele eestikeelne tõlge. Kõik näitlejad (Ellen Valter, Eda Oja, Merli Tamtik ja Eerik Purje) suutsid nendesse lugudesse üllatavalt hästi sisse elada. Ka valgustaja ja helimehed täitsid oma osa auga, kogu etendus talletati videolindile.

Minu hinnangul täitis kogu ettevõtmine oma eesmärgi kuhjaga. Just emotsioon jääb meelde ning sedakaudu jõudis kuuldu-nähtu pärale. Vähetähtis polnud ka minu kohalolek, sest nii said osalejad võimaluse esitada Siberi eestlaste kohta küsimusi ja mina tutvusin Toronto eestlastega. Kaja Telmetile eriline tänu Niagaara elamise ning võimaluse eest tutvuda St Jacobi küla ja Farmer's marketiga. Mõned päevad hiljem Tallinnas rahvuskaaslaste II konverentsil Kanada eestlasi kohates oli tunne, nagu oleksime vanad head tuttavad.

Anu Korb

Kirjandus

Eestlased Kanadas I = Kurlents, Alfred (toim) 1975. *Eestlased Kanadas. Ajalooline koguteos*. Toronto: Kanada Eestlaste Ajaloo Komisjon.

Freedom... = Kiil, Dave & McClung, Eda (koost ja toim) 2010. *Freedom, Land, & Legacy. Alberta's Estonians 1899–2009*. Alberta: Alberta Estonian Heritage Society.

Korb, Anu 2010. Siberi eestlaste mälestused ja nende põhjal vormunud lood. Korb, Anu (koost, toim). *Siberi eestlaste elud ja lood*. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 333–342.

Korb, Anu 2008. Remigration and telling about it: Stories of Estonians from Russia. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 39, lk 39–62 (<http://www.folklore.ee/folklore/vol39/korb.pdf> – 18. oktoober 2011).

Korb, Anu 2002. Eestlastest Vene Föderatsioonis 1990. aastail. Viikberg, Jüri (koost, toim). *Krimmi kogumik*. Konverentsi “140 aastat eestlust Krimmis” ettekanded (09.-10.09.2001). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 150–164.

Kõiva, Mare 2003. Lugu suurest lumesajust. Rootiseestlaste lood nõukogude Eestist. *Mäetagused* 23, lk 56–94 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr23/lumetorm1.pdf> – 18. oktoober 2011).

Mürk, Harry William 2010. Eesti keel, ei! Ehk eesti keel ja meel Kanadas. Praakli, Kristiina & Viikberg, Jüri (koost, toim). *Eestlased ja eesti keel välismaal*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 341–360.

Purje, Eerik 2011. Siberi siledam pale. *Eesti Elu*, 18. veebruar (<http://www.eesti.ca/?op=article&articleid=31435> – 20. oktoober 2011).

Rannu, Vaike 2011. Omad, aga siiski võõrad. Siberi eestlaste elud ja lood – Lugemisteatri Ilutuli etendus. *Eesti Elu*, 29. september (<http://www.eesti.ca/?op=article&articleid=33624> – 20. oktoober 2011).